

Mia Marić¹

Pedagoški fakultet u Somboru, Univerzitet u Novom Sadu

Permanentno obrazovanje, opšte zadovoljstvo životom i psihičko blagostanje

Apstrakt: Cilj ovog rada jeste predstavljanje značaja permanentnog obrazovanja odraslih u kontekstu delovanja na kvalitet života, opšte zadovoljstvo životom i subjektivni doživljaj psihičkog blagostanja. U radu su prikazane teorijske koncepcije koje se bave problematikom obrazovanja odraslih, kvalitetom života i opštim životnim zadovoljstvom, kao i savremeni koncept psihičkog blagostanja (well-being), koje se smatra veoma značajnim za opšte psihofizičko zdravlje osobe. Takođe, prikazani su i najznačajniji nalazi istraživanja koja su se bavila vezom permanentnog obrazovanja odraslih, kvaliteta i zadovoljstva životom i psihičkog blagostanja. Rezultati dosadašnjih studija dosledno upućuju na postojanje pozitivne relacije između stalnog usavršavanja i sticanja novih znanja u odraslom životnom dobu, kvaliteta života i opšteg životnog zadovoljstva, kao i subjektivnog doživljaja psihičkog blagostanja, koje je jedan od osnovnih preduslova mentalnog, i opšteg zdravlja osobe. Prema tome, može se zaključiti kako je sistem permanentnog obrazovanja i usavršavanja jedan od najznačajnijih činilaca kvaliteta života i psihičkog blagostanja, a time i mentalnog i telesnog zdravlja savremenog čoveka.

Ključne reči: permanentno obrazovanje, kvalitet života, opšte zadovoljstvo životom, psihičko blagostanje.

Uvod

Savremene teorijske koncepcije i težnje u praksi obrazovanja odraslih kreću se sve više u pravcu isticanja potrebe i neophodnosti za permanentnim obrazovanjem i trajnim usavršavanjem i obogaćivanjem znanja i veština odraslih osoba. I dok se na svetskom nivou otišlo prilično daleko u ovom domenu, u našoj sredini još uvek vladaju podeljena mišljenja, pri čemu su naročito u pojedinim sredinama i oblastima, prisutna zastarela shvatanja, prema kojima svet obrazovanja pripada isključivo mladima, dok stariji završavaju svoje obrazovanje sa prestankom formal-

---

¹ Dr Mia Marić je docent na Pedagoškom fakultetu u Somboru, Univerzitet u Novom Sadu.

nog školovanja. Ovo su svakako, pogrešna uverenja, koja u velikoj meri ometaju napredovanje odraslih na ovom polju, a samim tim onemogućavaju realizaciju svih onih prednosti i dobiti koje obrazovanje odraslih nosi sa sobom.

Osim značajnih prednosti koje obrazovanje odraslih ima u socijalnom kontekstu, poput stalnog usavršavanja i formiranja stručnih kadrova potrebnih društvu, koji dalje doprinose napretku celokupnog društvenog sistema, permanentno obrazovanje odraslih, ima i neprocenljiv značaj za samu individuu, s obzirom na to da u velikoj meri doprinosi opštem zadovoljstvu životom i psihičkom blagostanju osobe, koje je značajan činilac kako psihičkog, tako i telesnog zdravlja ljudi.

Cilj ovog rada jeste upravo prikazivanje najznačajnijih teorijskih koncepcija i rezultata različitih istraživanja koja su se bavila doprinosom permanentnog obrazovanja odraslih životnom kvalitetu, opštem zadovoljstvu životom i subjektivnom osećaju psihičkog blagostanja.

Savremeni koncept permanentnog obrazovanja odraslih

Permanentno obrazovanje predstavlja savremeni koncept, prema kome se obrazovanje ne završava sa završetkom formalnog obrazovanja i sticanjem diplome odgovarajuće škole ili fakulteta, nego se u prvi plan ističe važnost i značaj permanentnog osavremenjavanja teorijskih znanja i praktičnih veština odraslih osoba. Kako se menjaju odlike i potrebe savremenog društva, pre svega uvođenjem novih tehnologija i načina rada, tako se javljaju i potrebe za novim naučnim i stručnim kadrovima, koji moraju na odgovarajući način da se prilagode zahtevima ovih promena (Kulić i Despotović, 2005; Selby Smith et al., 2002).

U praksi, permanentno obrazovanje odraslih realizuje se putem različitih dopunskih programa za ljude koji se bave određenom profesijom, kao i osobe koje nisu do kraja i u potpunosti kompletirale formalne nivoe obrazovanja (COM, 2006; Savićević, 2009). Većina savremenih profesija i profesionalnih udruženja zahteva od svojih članova da konstantno prolaze kroz određene programe obuke i treninge veština, kako bi zadržali licencu za rad i obezbedili sebi priliku za rad u novim domenima i oblastima profesije (Petković i Ilić-Milovac, 2010; Schuller i Watson, 2009; Selby Smith et al., 2002; Vidanović, 2006).

Kada je reč o odnosu pojmova „permanentno obrazovanje“, „celoživotno učenje“ i „obrazovanje odraslih“, oni imaju mnogo dodirnih tačaka, te se u literaturi obično zajedno pojavljuju, a neretko čak tretiraju i kao sinonimi (Filipović, 2004). Međutim, stručnjaci iz oblasti andragogije ukazuju da je njihov odnos kompleksan i da je neophodno praviti razliku među značenjima ovih termina.

Termin „permanentno obrazovanje“ prvi put se pojavljuje u vreme Francuske revolucije (1791 – 1795), u funkciji isticanja razlike između celoživotnog učenja i učenja u okviru školskog sistema. Naime, permanentno obrazovanje označava proces koji kontinuirano traje i nakon formalnog školovanja, tokom čitavog aktivnog života pojedinaca, te u tom smislu predstavlja najširu koncepciju obrazovanja, kako dece i mladih, tako i radne i starije populacije. Na Trećoj svetskoj konferenciji obrazovanja odraslih, 1972. godine u Japanu, permanentno obrazovanje dobija status koncepcije u okviru koje jedno od centralnih mesta zauzima obrazovanje odraslih, dok se u stavovima Četvrte svetske konferencije obrazovanja odraslih navodi da je razvoj sistema obrazovanja odraslih jedan od osnovnih preduslova permanentnog obrazovanja, koje je glavni uslov društveno-ekonomskog i naučno-tehnološkog razvoja (Filipović, 2004). Dakle, ova dva pojma su praktično neodvojiva i usko povezana, pri čemu se permanentno obrazovanje u širem smislu odnosi na sveobuhvatnu teorijsku koncepciju, dok obrazovanje odraslih predstavlja užu pojam, koji se tiče operacionalizacije i realizacije ove koncepcije u praksi. Sa druge strane, uočava se neophodnost prihvatanja i integrisanja koncepcije permanentnog obrazovanja u savremeni obrazovni sistem, jer bez nje nema ni društvenog napretka, niti razvoja pojedinca (Filipović, 2002, 2004; Kulić, 2003; Kulić i Despotović, 2005; Savićević, 2007, 2009; Stojilović, 2007).

Filipović navodi da definisano u najužem, operacionom smislu, kao obrazovanje odraslih, permanentno obrazovanje predstavlja organizovanu aktivnost edukativnog karaktera, kojom se stiču nova znanja nakon obrazovanja za prvo zanimanje (dokvalifikacija, prekvalifikacija i tome sl.) (Filipović, 2002).

Prema Kuliću, obrazovanje odraslih u širem smislu, danas je shvaćeno kao „osmišljena aktivnost usmerena na zadovoljavanje različitih obrazovnih potreba“ (Kulić, 2003: 31). Sam sadržaj obrazovanja odraslih menja se i prilagođava savremenim društvenim tokovima i zahtevima novih tehnoloških otkrića.

Ideja o potrebi za celoživotnim učenjem stara je skoro koliko i sama ljudska civilizacija. Naime, u ljudskoj prirodi nalazi se stalna težnja za otkrivanjem i učenjem novih stvari – mi zapravo, svakodnevno učimo najrazličitije stvari, manje ili više svesno. Jedino se formalni koncept celoživotnog učenja vremenom menjao i poprimao nove oblike, dok je njegova sama suština kroz vekove ostajala ista (Savićević, 2009; Stojilović, 2007).

Veći broj autora smatra da delo E. Faurea, „Learning to be“ iz 1972. godine, predstavlja teorijski začetak koncepta celoživotnog učenja. Međutim, Knol u svom radu nastoji da ukaže na neispravnost pretpostavke da je celoživotno učenje pojam izmišljen od strane obrazovnih radnika sedamdesetih godina prošlog veka, vraćajući se delu C.O. Houla iz 1961. godine, „The Inquiring Mind“, u kome

je po prvi put u potpunosti prikazana istorijska pozadina i teorijska osnova celoživotnog učenja u savremenom smislu (Knoll, 2011). Naime, Houl je smatrao da se koreni celoživotnog učenja nalaze još u drevnom judaizmu i tadašnjoj tzv. zajednici koja uči.

Filozofski koreni obrazovanja odraslih leže u humanističkom individualizmu, u kome se ističu značaj odgovornosti individue za sopstveno permanentno obrazovanje i razvoj i vrednost verovanja u samoobrazovanje (Kulich, 2000).

Znameniti češki mislilac, pedagog i andragog, J.A. Komenski (1592 – 1670), ideju permanentnog obrazovanja pozicionira u šire društvene okvire, postavljajući temelje konceptualnom andragoškom pristupu obrazovanju odraslih, koji se najkreće može sažeti u rečenici da je sve ljude neophodno, svim sredstvima, poučavati u svim područjima, što je i teorijski detaljno obrazloženo (Filipović, 2004; Savićević, 2007, 2009).

Celoživotno učenje podrazumeva mogućnost učenja za sve starosne i socijalne kategorije, u različitim kontekstima – u obrazovnim institucijama, na poslu, kod kuće, u okviru neformalnih vidova aktivnosti itd. Ono obuhvata različite domene – od opšteg obrazovanja, preko stručnog usavršavanja do pripreme za svakodnevne životne situacije (Petković i Ilić-Milovac, 2010; Schuller i Watson, 2009; Stojilović, 2007).

Posebno danas, u vreme tranzicije i velikih socio-ekonomskih promena, pri čemu se sve više pretvaramo u tzv. „društvo znanja“, aktuelniji više nego ikad, postaju novi trendovi i izazovi u učenju i obrazovanju (Kulić i Despotović, 2005). Tako sve više možemo čuti apelovanja sa različitih strana, na potrebu doživotnog učenja, sa osnovnim ciljem unapređenja znanja, sposobnosti i veština u okviru lične, poslovne i društvene perspektive (Filipović, 2004; Maravić, 2003; Schuller i Watson, 2009).

Prema tome, permanentno obrazovanje podrazumeva sticanje, usavršavanje i osavremenjavanje svih vrsta znanja, sposobnosti, veština, kvalifikacija i interesovanja, od predškolskog uzrasta do doba nakon penzionisanja, koje će ljudima omogućiti prilagođavanje novim naučnotehnoškim tokovima, i učestvovanje u svim sferama društvenog, ekonomskog i kulturnog života, te tako bitno determinisati njihovu budućnost (Kulić i Despotović, 2005; Savićević, 2000; Schuller i Watson, 2009). Permanentno obrazovanje obuhvata sve vidove učenja, u najširem smislu reči: formalno obrazovanje (npr. kurs u okviru redovnih ili postdiplomskih studija na fakultetu), neformalno obrazovanje (npr. usavršavanje određenih veština za potrebe radnog mesta) i tzv. informalno obrazovanje – međugeneracijsko učenje i transmisiju znanja (razmena znanja u porodici, među kolegama, prijateljima, prenošenje znanja putem društvenih poruka, kulturnih obrazaca i različitih

sredstava masovne komunikacije itd.) (COM, 2006; Maravić, 2003; Michalos, 2007; Stojilović, 2007; Petković i Ilić-Milovac, 2010).

Pregledom andragoške literature, uočavaju se različite klasifikacije sadržaja i funkcija obrazovanja odraslih (Jarvis; Onuškin i Ogarev; Petersen; Vujaklija; prema Kulić, 2003). Međutim, zajedničko svima njima jeste naglašavanje kako individualne, tako i društvene uloge celoživotnog učenja, koje pojedincima i grupama obezbeđuje kvalitetniji život, individualni razvoj i zadovoljenje unutrašnjih potreba, kao i socijalnu razmenu i aktivno učešće u društvenom životu zajednice (Kulić, 2003; Kulić i Despotović, 2005; Schuller i Watson, 2009).

Kvalitet života i opšte zadovoljstvo životom

Kvalitet života se u različitim kontekstima tumači na raznovrsne načine, te se u teorijskim koncepcijama i istraživanjima nailazi na brojne definicije i operacionalizacije ovog pojma.

U andragoškoj literaturi kvalitet života se opisuje kao zbirno stanje dosegnutih položaja na dimenzijama različitih svojstava, u određenoj vremenskoj sekvenci, koje pojedince, grupe i društvo vezuje za predmete, pojave, sebe, okolinu, aktivnosti i uloge, postavljajući ih u različite koordinate i odnose, na temelju vrednosnih standarda i zadovoljavanja različitih potreba (Pejatović, 2004, 2006).

Danas je opšteprihvaćeno stanovište da kvalitet života nastaje kao rezultat individualnih ostvarenja pojedinca u određenim uslovima koji ga okružuju. To je složen koncept, koji obuhvata individualnu i društvenu dimenziju, subjektivna merila, kao i objektivne pokazatelje (Lučev i Tadinac, 2008). Kvalitet života, shvaćen kao nivo ispunjenja izvesnih zahteva i očekivanja, kako od sebe, tako i od okoline (Pejatović, 2006), na individualnom planu je u direktnoj vezi sa zadovoljstvom životom pojedinca, dok su sama očekivanja i zahtevi koje postavljamo, kao i prioriteta njihovog ostvarenja, u velikoj meri određeni vrednosnim sistemom – ličnim i onim koji preovladava u društvenoj sredini (Arsovski, 2007a, 2007b, 2007c; Milivojević i sar., 2007).

Postoje dva različita pristupa konceptualnom određenju kvaliteta života – skandinavski, koji u polazi od objektivnih pokazatelja životnog kvaliteta društvene zajednice, kao što su stopa nezaposlenosti, stepen siromaštva, stopa smrtnosti novorođenih beba, i američki, koji se bazira na subjektivnim indikatorima, koji se odnose na doživljaj individue i njeno sopstveno vrednovanje uslova u kojima živi, pa tako obuhvataju zadovoljstvo životom, radnim mestom, socijalnim relacijama itd. (Noll, prema Lučev i Tadinac, 2008; Milošević, 2009).

Sasvim je očigledno da način života, ostvarenost potencijala kojima individua raspolaže, kao i okolnosti u kojima se živi, bitno utiču na opšte zadovoljstvo osobe životom. Međutim, neophodno je naglasiti da između kvaliteta života i zadovoljstva životom, postoji dvosmerna veza, što govori o tome da, ne samo što doživljaj životnog kvaliteta utiče na javljanje zadovoljstva, već ovaj osećaj ispunjenosti i zadovoljstva bitno usmerava osobu i obogaćuje sam kvalitet života, prvenstveno, na taj način što podstiče individuu ka daljim naporima u ostvarenju budućih ciljeva i realizaciji sopstvenih potencijala. Dakle, priroda odnosa između ova dva konstrukta nije jednoznačna, već je složena, te se opšte zadovoljstvo životom, u zavisnosti od teorijske koncepcije i prirode istraživačkog problema, tretira i kao zaseban konstrukt, ali i kao značajan pokazatelj kvaliteta života (Lučev i Tadinac, 2008; Pejatović, 2004, 2006).

Zadovoljstvo sopstvenim životom javlja se kao rezultat razlike između očekivanja osobe i ispunjenja osnovnih ljudskih potreba. Kvalitet života, a posredno i stepen životnog zadovoljstva, u značajnoj meri su određeni uslovima odrastanja osobe, obrazovanjem, načinima vaspitanja, sistemom vrednosti karakterističnim za zajednicu, tradicijom i kulturnim kontekstom. Kod ispitivanja subjektivnog doživljaja, tj. ličnog zadovoljstva životnim kvalitetom, najčešće se razmatra sledećih 10 parametara: opšte zadovoljstvo kvalitetom života, zadovoljstvo zdravljem i energijom potrebnom za svakodnevni život, zadovoljstvo sobom i odnosima sa drugima, zadovoljstvo postignutim obrazovanjem, materijalnom situacijom, uslovima stanovanja i poslom, kao i slobodnim vremenom (Arsovski, 2007a, 2007b, 2007c; Milivojević i sar., 2007; Milošević, 2009).

Pritisnuti teretom svakodnevice, često zaboravljamo da na kvalitet života i osećaj životnog zadovoljstva možemo lično uticati i da on u najvećoj meri zavisi od nas samih. Evidentno je da su bogatstvo, status i moć u savremenom svetu postali izuzetno snažni simboli zadovoljstva i sreće. Međutim, kvalitet života ne zavisi direktno od onoga što posedujemo ili od toga šta drugi ljudi misle o nama, već, prvenstveno, od toga kako se mi osećamo sa sobom i onim što se oko nas događa. U tom smislu, potrebno je da nastojimo poboljšati kvalitet sopstvenog iskustva.

Relacija permanentnog obrazovanja, kvaliteta života i opšteg životnog zadovoljstva

Kada se govori o vezi obrazovanja, životnog kvaliteta i opšteg zadovoljstva životom, i ovde postoje dvosmerna relacija i kompleksan odnos među konstruktima, a u andragoškoj literaturi se obrazovanje neretko posmatra kao jedan od značaj-

nih aspekata kvaliteta života (Pejatović, 2004, 2006; Sučić, 1990). Kompleksnost međudodna obrazovanja i kvaliteta andragozi prikazuju putem tri modaliteta, pa se tako govori o ulozi obrazovanja u formiranju određene vrste kvaliteta, obrazovanju kao ishodu određenog kvaliteta i kvalitetu u obrazovanju (Pejatović, 1997).

Rezultati studija govore da su kvalitet i nivoi obrazovanja u značajnoj meri povezani sa različitim aspektima kvaliteta života (Pejatović, 2004; Petković i Ilić-Milovac, 2010). U studiji sprovedenoj sa ciljem ispitivanja uloge i delovanja permanentnog obrazovanja odraslih ljudi na objektivne i subjektivne pokazatelje kvaliteta njihovog života, upotrebljeni su objektivni pokazatelji životnog kvaliteta, kao što su kategorija profesionalnog statusa i visina ostvarenog dohotka, kao i subjektivni pokazatelji – opšte zadovoljstvo poslom i opaženo lično blagostanje. Analiza podataka se bazirala na uzorku švedskih ispitanika, i korišćena je LISREL metoda provere modela. Rezultati ove studije su pokazali da permanentno obrazovanje odraslih pozitivno deluje na objektivne pokazatelje kvaliteta života. Takođe, permanentno obrazovanje odraslih pozitivno deluje na stepen percipiranog ličnog blagostanja, mada se ovim istraživanjem hipoteza da deluje i na način na koji ljudi procenjuju njihovu ukupnu životnu situaciju i celokupan subjektivni kvalitet života nije do kraja potvrdila (Tuijnman, 1990). Moguće je da obrazovaniji ljudi ponekad imaju više standarde i očekivanja, te se događa da kod njih izostane subjektivni osećaj zadovoljstva životom, mada u većini studija permanentno obrazovanje značajno doprinosi kako subjektivnim, tako i objektivnim pokazateljima kvaliteta života (Ryff et al., 1999, Wahl et al., prema Lučev i Tadinac, 2008).

Rezultati istraživanja koje su sprovele Tadinac i Lučev na višenacionalnom uzorku od 251 ispitanika (Srbi, Hrvati, Slovenci, Italijani i Česi), uzrasta od 20 do 50 godina, potvrdili su u velikoj meri nalaze drugih studija (Lima i Novo, 2006; Pastuović i sar., prema Lučev i Tadinac, 2008) o pozitivnoj povezanosti obrazovnog nivoa i subjektivnih i objektivnih indikatora kvaliteta života (Lučev i Tadinac, 2008). U ovom istraživanju nivo i trajanje obrazovanja regresionom analizom se izdvojilo kao značajan prediktor ukupno šest varijabli – zadovoljstva prijateljskim odnosima, partnerskom vezom, seksualnim životom, verom, sopstvenim nivoom obrazovanja i očekivanjem da će osoba u budućnosti realizovati neostvarene ciljeve.

Posebno se ističe važnost permanentnog obrazovanja odraslih, koje se proteže sve do starosti, i koje kao takvo pruža kvalitetniji i sadržajniji život starijim osobama (Milošević, 2009). Dodatno obrazovanje doprinosi tzv. aktivnom starenju, koje u značajnoj meri podiže kvalitet života populacije starijih osoba. Naime, dodatnim obrazovanjem podižu se nivo aktivnosti starijih, stepen ostvarenosti potencijala, samopuzdanje, mogućnost planiranja i osmišljavanja svog života u

trećem dobu, unapređuju se socijalni odnosi, podstiče društveno delovanje, kao i mentalno i telesno zdravlje, što je daleko više od pukog preživljavanja i održavanja isključivo fizičke egzistencije. Primer pozitivne prakse u našoj zemlji je Univerzitet za treće doba, osnovan sa ciljem da stariji ljudi na kreativan način osmisle svoje vreme i bave se onim za šta ranije nisu nalazili dovoljno vremena (pisanje, slikanje, učenje stranih jezika, rad na računaru itd.). Iskustva govore da ljudi na taj način lakše prevazilaze krizu odlaska u penziju, nalaze nova interesovanja, sklapaju nova poznanstva, i generalno, obogaćuju život novim sadržajima, što sve dalje doprinosi njihovom opštem zadovoljstvu životom (Milošević, 2009).

Objašnjavajući pozitivnu relaciju između permanentnog obrazovanja odraslih i kvaliteta života u starijem dobu, Gardnerova ističe da celoživotno učenje predstavlja svojevrsnu aktivnost, koja osnažuje kognitivne kapacitete i doprinosi očuvanju mentalnih funkcija starijih osoba, što dalje deluje na opšte zdravlje, celokupan kvalitet njihovog života i zadovoljstvo životom (Gardner, 2010).

Savremeni koncept psihičkog blagostanja

Subjektivno, psihičko blagostanje² predstavlja jedan od najznačajnijih pokazatelja pozitivnog mentalnog zdravlja, te je ovo istovremeno i jedan od najistraživanijih teorijskih konstrukata u okviru pozitivne psihologije. Veliki broj studija pokazuje da ljudi kao glavnu odliku kvalitetnog života i mentalnog zdravlja ne vide neko neutralno stanje i odsustvo negativnih iskustava, već prisustvo pozitivnih emocija i zadovoljstvo različitim domenima života (Jovanović i Novović, 2008). Subjektivno blagostanje nije fenomen značajan isključivo za pojedinca, s obzirom na to da sreća i zadovoljstvo životom predstavljaju, uz ekonomske i socijalne pokazatelje, jedan od najvažnijih indikatora kvaliteta života određenog društva (Diener i Suh, prema Jovanović i Novović, 2008).

Prva empirijska ispitivanja psihičkog blagostanja bile su upravo, sociološke studije iz 50-ih i 60-ih godina prošlog veka, koje su pojam sreće koristile kao subjektivni indikator kvaliteta života i subjektivnu meru funkcionisanja društvenog sistema (Land; Veenhoven, prema Jovanović i Novović, 2008). Jedan od prvih istraživača koji se ovim fenomenom bavio sa psihološkog aspekta, bio je Bredburn (Bradburn, prema Jovanović i Novović, 2008), koji je definisao sreću kao ravnotežu između dve nezavisne dimenzije – pozitivnog i negativnog afekta. Nakon toga su Endrus i Viti (Andrews i Withey, prema Jovanović i Novović, 2008) istakli da blagostanje nije isključivo fenomen emocionalne prirode, već da obuhvata i zaseban faktor zadovoljstva životom.

---

² Well-being.

Šuler i Votson pregledom literature zaključuju da postoje subjektivna i objektivna merila psihičkog blagostanja (Schuller i Watson, 2009). Objektivna se odnose na procenu zadovoljenja osnovnih ljudskih potreba i prava, kao što su autonomija, samoprihvatanje itd., dok se subjektivna merila tiču unutrašnjih psiholoških doživljaja, kao što su osećaj zadovoljstva i nezadovoljstva, sreća i tuga itd. (Dolan i White, prema Schuller i Watson, 2009).

Diner (prema Jovanović i Novović, 2008) je na temelju nalaza prethodnih istraživanja, definisao subjektivno, psihičko blagostanje kao konstrukt koji čine tri komponente: zadovoljstvo životom, pozitivni afekat i nizak nivo negativnog afekta. Zadovoljstvo životom odnosi se na kognitivni aspekt subjektivnog blagostanja, odnosno na opštu ocenu osobe o tome kakav je njen sopstveni život. Pozitivni afekat podrazumeva često javljanje pozitivnih emocija, dok nizak nivo negativnog afekta reprezentuje retko doživljavanje neprijatnih emocionalnih stanja, kao i relativno odsustvo osećanja anksioznosti i depresivnosti. Niz istraživanja pružio je empirijsku potporu opisanoj tripartitnoj strukturi psihičkog blagostanja (Arthaud-Day i sar., Lucas i sar., prema Jovanović i Novović, 2008). Polazeći od prikazane strukture, subjektivno, psihičko blagostanje se danas obično definiše kao kognitivna i afektivna evaluacija sopstvenog života (Diener, prema Jovanović i Novović, 2008).

Odnos permanentnog obrazovanja, subjektivnog zadovoljstva i psihičkog blagostanja

Nalazi velikog broja studija dosledno upućuju na postojanje čvrste veze pozitivnog smera između permanentnog obrazovanja, subjektivnog zadovoljstva životom i psihičkog blagostanja, pri čemu se naročito zanimljivim čini ispitivanje posrednih mehanizama, koji doprinose postojanju ove čvrste i stabilne relacije (Feinstein et al., 2003; Hatch et al., 2007; Schleiter, 2008; Withnall, prema Field, 2009; Layard, 2005; Maslow, 1954; Michalos, 2007; Ross i Van Willigen, 1997; Dolan et al., 2008, Sabates, Hamond, prema Schuller i Watson, 2009; White, 2002). Ovim studijama je potvrđeno da permanentno obrazovanje odraslih doprinosi unutrašnjem blagostanju, osećaju sreće, životnom zadovoljstvu, samopoštovanju, samoefikasnosti, istovremeno smanjujući rizik od javljanja depresivnosti i emocionalnog distresa kod ove populacije.

Pretpostavka je da permanentno obrazovanje doprinosi osećaju subjektivnog zadovoljstva i psihičkog blagostanja putem delovanja na individualne mehanizme – osoba se na taj način stalno menja, usavršava i postaje kompetentnija u oblasti kojom se bavi, a poznato je da su samoaktualizacija i samoostvarenje

sopstvenih potencijala jedan od najviših i najznačajnijih čovekovih motiva, čijem ostvarenju ovakvo obrazovanje veoma doprinosi (Maslow, 1954). Time se istovremeno podiže i samopouzdanje osobe, koje je značajan činilac zadovoljstva sobom i svojim životom, i uopšte, jedan je od glavnih oslonaca na kojima počiva kompletno mentalno zdravlje individue.

Učenje i sticanje novih iskustava neodvojiv je sastavni deo čovekove prirode, posmatrano kroz evolucijsku i kulturološku perspektivu. U samoj prirodi čoveka je da se razvija, usavršava, da stiče nova znanja, iskustva i veštine, te potpuno odsustvo takvih mogućnosti rađa svojevrstan osećaj deprivacije, sputanosti i nezadovoljstva. Akumuliranje znanja, veština, vrednosti i novih obrazaca ponašanja proces je koji traje tokom celog života, a doprinosi izgradnji ličnosti i razvoju njenih potencijala, što su sve preduslovi mentalnog zdravlja i zadovoljstva sobom i svojim okruženjem. Tako da je permanentno obrazovanje u najširem smislu zapravo deo čovekove prirode i kao takvo predstavlja nužan uslov psihičkog razvoja, blagostanja, opšteg zadovoljstva i mentalnog zdravlja (Field, 2009; Maslow, 1954; Michalos, 2007; White, 2002).

Permanentno obrazovanje odraslih doprinosi osećaju psihičkog blagostanja u velikoj meri putem očuvanja i podizanja na viši nivo kognitivnih mogućnosti i kapaciteta individue, što se pokazalo posebno značajnim kod ispitivanja na uzorcima populacije 50-ih godina (Hatch et al., Kirkwood et al., prema Field, 2009).

Takođe, permanentno obrazovanje doprinosi psihičkom blagostanju i opštem zadovoljstvu osobe, posredstvom podizanja mogućnosti nalaženja željenog zaposlenja, napredovanja u karijeri i obezbeđivanja višeg matrijalnog standarda, koji dalje pruža osećaj sigurnosti i kontrole nad različitim životnim okolnostima, kao i posredstvom delovanja na uspostavljanje stabilnih socijalnih odnosa, pre svega, bračnih, koji obezbeđuju odgovarajuću socio-emocionalnu podršku (Barton et al., prema Field, 2009; Layard, 2005; Ross i Van Willigen, 1997; White, 2002).

Osećanju blagostanja i opšteg zadovoljstva značajno doprinose zanimanja i radna mesta u kojima osoba poseduje samostalnost i punu kontrolu nad onim što radi, sa raznolikim sadržajem aktivnosti, bez rutinskih obrazaca, monotonije, u kojima do izražaja dolaze kreativni rad i različite sposobnosti i veštine, i u kojima se na prvom mestu nalazi razvoj individue i njenih potencijala, kroz premanentnu mogućnost učenja novih sadržaja (Field, 2009; Michalos, 2007; Kohn; Marx, prema Ross i Van Willigen, 1997). Neautomatizovani rad sa tendencijom stalnog usavršavanja zaposlenih, pruža ljudima mogućnost da maksimalno iskoriste svoje kapacitete za samostalno prosuđivanje i donošenje odluka, da rade veliki broj različitih aktivnosti na različite načine, što u velikoj meri doprinosi ličnom

razvoju i osećaju unutrašnjeg zadovoljstva i ispunjenosti, za razliku od onih vrsta rada u kojima se godinama obavljaju iste aktivnosti, na isti način, organizovan i kontrolisan od strane drugih.

Kada je reč o socio-emocionalnim odnosima i zdravlju, studije pokazuju da se osobe sa visokim obrazovanjem i produženim usavršavanjem znatno ređe razvode (Glick, prema Ross i Van Willigen, 1997), ređe ostaju udovci (Qian i Preston, prema Ross i Van Willigen, 1997) i žive duže (Rogot i sar., prema Ross i Van Willigen, 1997). To su generalno zdravije i srećnije individue (Waite, prema Ross i Van Willigen, 1997).

Permanentno obazovanje obezbeđuje različite nivoe socijalne podrške na taj način što osobama pruža mogućnost da se oprobaju u brojnim ulogama povezanim sa raznovrsnim društvenim mrežama i organizacijama, koje su potencijalni izvori podržavajućih socio-emocionalnih odnosa (Walker i sar., prema Ross i Van Willigen, 1997). Nedostatak socijalne podrške, posebno one emocionalnog karaktera, povezan je sa javljanjem psihološkog distresa, anksioznosti, depresivnosti i zdravstvenim problemima (House i sar., prema Ross i Van Willigen, 1997). Socijalna podrška direktno smanjuje emocionalni distres i podiže osećaj psihičkog blagostanja i zadovoljstva, smanjujući negativan uticaj stresnih događaja i situacija (Wheaton, prema Ross i Van Willigen, 1997).

Visoko i permanentno obrazovanje nalazi se u značajnoj pozitivnoj vezi sa doživljajem lične kontrole, koji smanjuje verovatnoću javljanja emocionalnog distresa i depresivnosti, i doprinosi osećaju sigurnosti i zadovoljstva (Field, 2009; Mirowsky i Ross, prema Ross i Van Willigen, 1997). Doživljaj kontrole pomaže izbegavanju problema i stresnih situacija, kao i aktivnom i fleksibilnom suočavanju sa teškoćama različite vrste, u slučajevima kada se one ne mogu izbeći. Nausprot tome, osećaj bespomoćnosti demoralise osobu, sputava aktivno suočavanje sa problemima, čime se dodatno produbljuje unutrašnje nezadovoljstvo.

Istraživanja sprovedena na reprezentativnim nacionalnim uzorcima ispitanika ukazuju na postojanje snažne veze između visokog obrazovanja i stalnog usavršavanja, sa jedne strane, i subjektivnog zadovoljstva i psihičkog blagostanja, sa druge strane. Tako je utvrđeno da obrazovane osobe sa tendencijom ka daljem napredovanju u ovoj oblasti, imaju znatno ređa iskustva emocionalnog distresa (Lennon i Rosenfield; Link et al., prema Ross i Van Willigen, 1997), kod njih se ređe javljaju simptomi anksioznosti, depresivnosti i besa, pad koncentracije i nivoa aktivnosti, kao i fiziološki simptomi emocionalnog distresa – glavobolje, različite telesne smetnje i slabosti organizma, pri čemu je ujedno i značajno izraženiji osećaj subjektivnog zadovoljstva i psihičkog blagostanja kod ovakvih individua. Sa porastom stepena obrazovanja i usavršavanja, rastu i nivoi zadovolj-

stva, uživanja, nade, sreće, pozitivnog raspoloženja i fizičke spremnosti i energije (Feinstein et al., prema Field, 2009; Ross i Van Willigen, 1997).

Kako se pokazalo, delovanje obrazovaja na telesno zdravlje i fizičku spremnost veoma je visoko, pa se sa porastom nivoa obrazovanja smanjuje verovatnoća javljanja fizioloških simptoma i smetnji, manja je mogućnost osećaja iscrpljenosti i umora, pada energije, problema sa apetitom i snom. Više obrazovanje značajno podiže životne mogućnosti i prilike, pružajući sigurniji i komforniji način života. Takođe, utvrđeno je da produženo školovanje i visoko obrazovanje roditelja u značajnoj meri smanjuju mogućnost javljanja nazadovoljstva, fizioloških smetnji, različitih bolesti, emocionalnog distresa, besa, anksioznosti i depresivnosti kod dece. U dugoročnom smislu, utvrđeno je da vremenom verovatnoća javljanja emocionalnog distresa kod nisko obrazovanih osoba značajno raste, dok se kod visoko obrazovanih mogućnost javljanja negativnih afektivnih stanja sve više smanjuje, sa daljim napretkom na polju usavršavanja (Ross i Van Willigen, 1997; Schuller i Watson, 2009).

Cilj studije koju je sprovela Hamondova bio je ispitivanje povezanosti permanentnog obrazovanja, emocionalne otpornosti, psihološkog blagostanja i mentalnog zdravlja (Hammond, 2004). Prikupljanje podataka sprovedeno je putem dubinskih biografskih intervjua o efektima i prednostima učenja tokom celog života, na uzorku od 145 odraslih ispitanika. Takođe, sprovedeno je i 12 grupnih intervjua sa praktičarima o percipiranim efektima učenja kod njihovih studenata. Kako se pokazalo ovim istraživanjem, permanentno obrazovanje pozitivno deluje na niz odgovora povezanih sa zdravljem ispitanika. Ono se nalazi u pozitivnoj relaciji sa psihičkim blagostanjem, otpornošću i bržim oporavkom od teškoća vezanih za mentalno zdravlje, poput depresivnosti, kao i mogućnošću izlaženja na kraj sa potencijalno stresogenim situacijama, poput suočavanja sa hroničnom bolešću, invaliditetom i tome sl. Zaključeno je da su navedeni pozitivni efekti permanentnog obrazovanja nastali posredovanim delovanjem produženog učenja na određene psihosocijalne kvalitete osobe, kao što su samopouzdanje, samoefikasnost, osećaj svrhe i nade, različite veštine, kompetentnost i socijalna integracija.

Opsežna longitudinalna studija realizovana od strane britanskog Nacionalnog instituta za permanentno obrazovanje odraslih (Engleska i Vels) za glavni cilj je imala ispitivanje delovanja permanentnog obrazovanja na različite aspekte psihičkog blagostanja odraslih ljudi (Schuller i Watson, 2009). Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom nacionalnom uzorku od 10.000 odraslih ispitanika, koji su praćeni i testirani od 1991. godine. Kontrolisan je i potencijalni uticaj drugih faktora, kao što su inteligencija, motivacija, socijalno okruženje itd. U obzir je uzeto kako formalno, tako i neformalno obrazovanje. Psihičko blagostanje je operacionalizovano putem stepena životnog zadovoljstva, kao i nivoa distresa

i depresivnosti. Rezultati regresione analize su pokazali da permanentno obrazovanje odraslih pozitivno deluje na nivo psihičkog blagostanja. Sa brojem godina trajanja obrazovanja povećava se i nivo psihičkog blagostanja ljudi. Istraživači su zaključili da permanentno obrazovanje donosi blagostanje ne samo pojedincu, već i celokupnoj društvenoj zajednici, jer je menatalno zdravlje ljudi osnov opstanka porodice i društva u celini (Schuller i Watson, 2009).

Zaključci

Pregledom postojeće literature uočava se da postoje različite teorijske koncepcije i određenja međusobnog odnosa permanentnog obrazovanja i obrazovanja odraslih, sa jedne strane, kao i kvaliteta života, opšteg zadovoljstva životom i psihičkog blagostanja, sa druge strane. Pored toga, i sama priroda odnosa između permanentnog obrazovanja odraslih i shvatanja životnog kvaliteta, opšteg zadovoljstva životom i psihičkog blagostanja je složena i dvosmerna. No, najprihvatljivijim se čini reći da su zadovoljstvo životom i doživljaj psihičkog blagostanja, subjektivni pokazatelji životnog kvaliteta, koji proizilaze iz njega, ali ga istovremno u značajnoj meri i unapređuju. Permanentno obrazovanje odraslih u odnosu na ove koncepte ima višestruki značaj. Naime, ono neposredno doprinosi objektivnim pokazateljima životnog kvaliteta, kao i subjektivnom osećaju zadovoljstva i blagostanja.

Na osnovu onoga što je do sada rečeno, a pre svega na osnovu prikazanih rezultata prethodnih studija, može se zaključiti da permanentno obrazovanje predstavlja ključnu osnovu individualnih razlika među ljudima u kvalitetu njihovog života, intenzitetu osećaja subjektivnog zadovoljstva i psihičkog blagostanja. Permanentno obrazovanje pozitivno deluje kako na objektivne pokazatelje kvaliteta života – oblikuje mogućnosti ljudi za pronalaženje odgovarajućeg zaposlenja, podiže materijalne mogućnosti, otvara nove i obogaćuje postojeće socio-emocionalne odnose, izvore i prilike za dobijanje socio-emocionalne podrške od strane drugih ljudi, tako i na subjektivni doživljaj unutrašnjeg zadovoljstva i blagostanja – značajno doprinosi verovatnoći javljanja pozitivnih emocija, nade u budućnost i optimizma, osećaju kontrole nad dešavanjima u sopstvenom životu, jačanju mentalnog i telesnog zdravlja, smanjujući istovremeno verovatnoću pojave negativnih afektivnih reakcija – emocionalnog distresa, anksioznosti, depresivnosti, fizioloških smetnji, telesnih tegoba i različitih bolesti. Ono značajno doprinosi razvoju ličnosti, samoaktualizaciji vlastitih potencijala, osećaju sopstvene vrednosti i samopoštovanju osobe.

Analizirajući rezultate studija koje su se bavile relacijom permanentnog obrazovanja i procene kvaliteta života ljudi na osnovu njihovih sopstvenih vrednosti i preferencija, zapaža se da permanentno obrazovanje odraslih u značajnoj meri podiže nivo životnog zadovoljstva i psihičkog blagostanja ljudi, kako pokazuju nalazi najvećeg broja istraživanja. Ovakve relacije se dobijaju na velikim internacionalnim uzorcima odraslih ispitanika, različitih starosnih kategorija, kada se kontroliše delovanje većeg broja socio-demografskih činilaca, koji bi eventualno mogli delovati na kvalitet ovih relacija. U većini studija korišćene su regresione analize za procenu povezanosti među konstruktima. Posebno se izdvajaju pozitivni efekti permanentnog obrazovanja na sadržaj života i mentalno stanje osoba starije populacije. U onim retkim i malobrojnim studijama gde nije u potpunosti potvrđena pozitivna relacija između permanentnog obrazovanja i životnog kvaliteta, zadovoljstva i blagostanja, autori dobijene nalaze objašnjavaju posrednim delovanjem visokih očekivanja, koja u određenim slučajevima karakterišu kategorije obrazovanije populacije.

Analiza budućih trendova u ovom domenu, govori da će kroz dalju vremensku perspektivu, vrednost i značaj permanentnog obrazovanja pokazivati tendenciju sve većeg jačanja, i to sa postepenim prelaskom iz industrijskog u postindustrijsko društvo i sa konstantnim novinama, promenama i otkrićima na polju nauke, tehnologije i opšteg razvoja svetskog poretka. Samim tim, i individualne razlike među ljudima u pogledu životnog kvaliteta, prisustva subjektivnog osećaja zadovoljstva životom, psihičkog blagostanja i mentalnog i opšteg zdravlja, koje se javljaju kao proizvod razlika u nivoima i stepenima edukacije, pratiće trend sve veće izraženosti, kako zbog samih mehanizama koji vode od permanentne edukacije do povećanja životnog kvaliteta, psihičkog blagostanja i zadovoljstva, koji su opisani u ovom radu, tako i zbog sve veće potrebe društva za permanentnom edukacijom u većini zanimanja i profesija.

Prema tome, ma koliki otpor još uvek vladao u pojedinim grupama, usmeren protiv potrebe za stalnim učenjem i usavršavanjem, nema sumnje da u permanentnoj edukaciji leži budućnost kako pojedinca, tako i ljudske civilizacije, te je potrebno uložiti maksimalne napore u skretanje pažnje javnosti i društvenih grupa na značaj ovog savremenog trenda u obrazovanju, odnosno, neophodno je trajno nastojati da permanentno obrazovanje postane opšteprihvaćen koncept u širokim društvenim krugovima i kao takav implementiran u sve segmente društvenog sistema (školovanje, profesija, kultura, vrednosni sistemi itd.).

Literatura

- ARSOVSKI, S. (2007a). *Kvalitet i zadovoljstvo životom*, Festival kvaliteta 2007., 2. Nacionalna konferencija o kvalitetu života, Kragujevac, 8–11. maj 2007, Asocijacija za kvalitet i standardizaciju Srbije.
- ARSOVSKI, S. (2007b). *Merenje, vrednovanje i praćenje kvaliteta života*, Festival kvaliteta 2007, 2. Nacionalna konferencija o kvalitetu života, Kragujevac, 8–11. maj 2007, Asocijacija za kvalitet i standardizaciju Srbije.
- ARSOVSKI, S. (2007c). *Put od kvaliteta do kvaliteta života*, Festival kvaliteta 2007, 2. nacionalna konferencija o kvalitetu života, Kragujevac, 8–11. maj 2007, Asocijacija za kvalitet i standardizaciju Srbije.
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES - COM (2006). *Communication from the Commission – Adult learning: it is never too late to learn*, 614 final, 23.10.2006, Brussels.
- FIELD, J. (2009). . Hong Kong: Institute of Education.
- FILIPOVIĆ, D. (2002). Šta ulazi u pojam i širi sadržaj permanentnog obrazovanja. *Pedagogija*, 1–2, 9–17.
- FILIPOVIĆ, D. (2004). Permanentno obrazovanje i obrazovanje odraslih. *Pedagogija*, 1, 18–38.
- GARDNER, L. (2010). How lifelong learning can impact quality of life. *Health & Fitness*, preuzeto sa: <http://www.examiner.com/article/how-lifelong-learning-can-impact-quality-of-life>.
- HAMMOND, C. (2004). Impacts of lifelong learning upon emotional resilience, psychological and mental health: fieldwork evidence. *Oxford Review of Education*, 30(4), 551–568.
- JOVANOVIĆ, V. & NOVOVIĆ, Z. (2008). Kratka skala subjektivnog blagostanja – novi instrument za procenu pozitivnog mentalnog zdravlja. *Primenjena psihologija*, 1(1–2), 77–94.
- KNOLL, J.H. (2011). „Celoživotno učenje” - novi termin za staru ideju? - potraga za istorijskim korenima. *Andragoške studije*, 1, 7–20.
- KULICH, J. (2000). Obrazovanje odraslih u Kanadi. *Andragoške studije*, 1–2, 61–78.
- KULIĆ, R. (2003). Obrazovanje odraslih na prelomu vekova. *Pedagogija*, 1, 30–48.
- KULIĆ, R. & DESPOTOVIĆ, M. (2005). *Uvod u andragogiju*. Beograd: Svet knjige.
- LAYARD, R. (2005). *Happiness- lessons from a new science*. London: Allen Lane.
- LUČEV, I. & TADINAC, M. (2008). Kvaliteta života u Hrvatskoj – povezanost subjektivnih i objektivnih indikatora te temperamenta i demografskih varijabli s osvrtom na manjinski status. *Migracijske i etničke teme*, 24 (1–2), 67–89.
- MARAVIĆ, J. (2003). Celoživotno učenje. *Edupoint – časopis o primjeni informacijskih tehnologija u obrazovanju*, 3, preuzeto sa: <http://edupoint.carnet.hr/casopis/17/clanci/5>.
- MASLOW, A.H. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper and Brothers.

- MICHALOS, A. C. (2007). *Education, happiness and wellbeing*, paper written for the International Conference on „Is happiness measurable and what do those measures mean for public policy?” at Rome, 2–3 April 2007, University of Rome „Tor Vergata”.
- MILOŠEVIĆ, L. (2009). Obrazovanje za treće doba u funkciji očuvanja i unapređenja kvaliteta života u starosti. *Godišnjak za sociologiju*, 5, 207–217.
- MILIVOJEVIĆ, J., KOKIĆ-ARSIĆ, A. & KANJEVAC-MILOVANOVIĆ, K. (2007). *Kvalitet života – put ka ekselelnosti življenja*, Festival kvaliteta 2007, 2. nacionalna konferencija o kvalitetu života, Kragujevac, 8–11. maj 2007, Asocijacija za kvalitet i standardizaciju Srbije.
- PEJATOVIĆ, A. (1997). Obrazovanje i kvalitet – otvaranje jednog vida međuodnosa. *Andragoške studije*, 4(1), 3–3.
- PEJATOVIĆ, A. (2004). Pogled na obrazovanje kroz kvalitet života. *Andragoške studije*, 1–2, 51–63.
- PEJATOVIĆ, A. (2006). *Obrazovanje i kvalitet života*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- PETKOVIĆ, V. & ILIĆ-MILOVAC, N. (2010). Ključne kompetencije i učenje u praksi. *Pedagoška stvarnost*, 9–10, 839–856.
- ROSS, C.E. & VAN WILLIGEN, M. (1997). Education and the subjective quality of life. *Journal of Health and Social Behavior*, 38, 275–297.
- SAVIĆEVIĆ, D. (2000). *Koreni i razvoj andragoških ideja*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- SAVIĆEVIĆ, D. (2007). *Osobnosti učenja odraslih*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- SAVIĆEVIĆ, D. (2009). Andragoške potrebe i mogućnosti savremene škole. *Pedagoška stvarnost*, 3–4, 261–273.
- SCHULLER, T. & WATSON, D. (2009). *Learning through life – Inquiry into the future for the lifelong learning*. England and Wales: National Institute of Adult Continuing Education.
- SELBY SMITH, C., FERRIER, F., BURKE, G., SCHOFIELD, K., LONG, M. & SHAH, C. (2002). *Lifelong learning and the world of work: CEET's surveys for the ACCI, ACTU and ANTA*. Melbourne: Monash University-ACER Centre for the Economics of Education and Training.
- STOJLOVIĆ, I. (2007). Lisabonska strategija i celoživotno učenje, *Reč više: Celoživotno učenje i neformalno obrazovanje*. Novi Sad: Novosadski humanitarni centar (NSHC).
- SUČIĆ, S. (1990). Značaj obrazovanja u kvaliteti života, *Zbornik radova: „Andragoška nauka i praksa u susret trećem milenijumu”*, Peti kongres andragoga Jugoslavije, Banja Vrućica, 1990, Andragoški centar, Zagreb, str. 169–175.
- TUIJNMAN, A. (1990). Adult education and the quality of life. *International Review of Education*, 36(3), 283–298.
- VIDANOVIĆ, I. (2006). *Rečnik socijalnog rada*. Beograd: Tiro-erc.
- WHITE, J. (2002). Education, the market and the nature of personal well-being, *British Journal of Educational Studies*, 50(4), 442–456.

Mia Marić³

Faculty of Education in Sombor, University of Novi Sad

Continuous Education, Life Satisfaction and Psychological Well-Being

Abstract: The goal of this paper is to show the importance of continuous adult education for the quality of life, life satisfaction and subjective perception of psychological well-being. This article demonstrates theoretical conceptions related to adult education, quality of life and life satisfaction, as well as contemporary conception of psychological well-being, which is considered to be very important for psychological and physical health. Furthermore, it presents the most important findings dealing with the relationship between permanent adult education, life quality and life satisfaction, and psychological well-being. The results of the studies point to correlation between continuous and adult education on one hand, and quality of life, life satisfaction and psychological well-being on the other hand. It can be concluded that the system of continuous education and development is one of the most important factors of quality of life and psychological well-being, and thus mental and physical health of a human being.

Key words: continuous adult education, quality of life, life satisfaction, psychological well-being.

---

³ Mia Marić, PhD is an assistant professor at the Faculty of Education in Sombor, University of Novi Sad.

